

ETNIČKA STRUKTURA PROSTORA POD KONTROLOM REPUBLIKE SRPSKE, HRVATSKOG VIJEĆA OBRANE I ARMIIJE BOSNE I HERCEGOVINE PREMA POPISU STANOVNIŠTVA IZ 1991. GODINE

Saša Mrduljaš *

UDK: 323.11(497.6)“1991“
314(497.6)“1991“
355.01(497.6)“1992/1995“

Prethodno priopćenje

Primljeno: 14.XII.2012.

Prihvaćeno: 10.IX.2013.

Sažetak

Za ratnih sukoba 1992.-1995. godine unutar Bosne i Hercegovine formirana su tri samoupravna teritorija: jedan pod kontrolom Republike Srpske, drugi pod Hrvatskim vijećem obrane i treći pod Armijom BiH. Krajem rata 1995. godine te manjim dijelom tijekom 1996., provedenim prostornim razmjenama tim je teritorijima konačno određena veličina i prostorni smještaj. Do tada je svaki od njih praktički postao etnički monolitan s obzirom na to da su pripadnici manjinskih etničkih grupacija u najvećoj mjeri ili izbjegli tijekom ratnih operacija ili su bili protjerani ili su “svojevoljno” iselili. Što je posebice bitno, u mirnodopskim prilikama tek se manji dio takvih raseljenika vratio u svoje nekadašnje sredine. U priloženom smo radu istražili koliko je prema popisu iz 1991. godine na svakom od naznačenih prostora živjelo ukupno stanovnika te kakva je bila njihova etnička struktura. Na temelju tih podataka analizirane su dimenzije ratom uzrokovanih etno-prostornih promjena u samoj Bosni i Hercegovini, kao i na svakom od naznačenih teritorija te kako su pritom “prošli” pripadnici triju bosansko-hercegovačkih naroda. Na temelju stečenog uvida date su i prosudbe o nacionalno-protekcijskoj učinkovitosti vodećih politika koje su ti narodi vodili tijekom rata.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Hrvati, Srbi, Muslimani/Bošnjaci, rat, raseljavanje, etnička homogenizacija.

1. UVOD

Tijekom rata u Bosni i Hercegovini (BiH) od 1992. do 1995. godine vodstvo svakog od triju tamošnjih naroda tj. Hrvata, Srba, Muslimana/Bošnjaka posredstvom je vlastite nacionalne vojske steklo kontrolu nad dijelom bosansko-hercegovačkog teritorija [o

---

* Dr.sc. Saša Mrduljaš (Sasa.Mrduljas@pilar.hr) viši je znanstveni suradnik Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar - Područni centar Split. Ovaj članak izrađen je u okviru znanstveno-istraživačkog projekta “Hrvatski identitet i multikulturalnost Mediterana u doba globalizacije” – šifra: 194-1941560-1546

(pred)ratnim bosansko-hercegovačkim zbivanjima i odnosima vidjeti kod: Filandra, 1998.; Ivanović, 2000.; Lučić, 2013.; Shrader, 2003.]. Mirovnim rješenjima kojima je ustrojena suvremena BiH ta je podjela u manjoj ili većoj mjeri zadržana. Konkretno, Washingtonskim sporazumom iz ožujka 1994. godine od prostora pod Hrvatskim vijećem obrane (HVO) te Armijom BiH formirana je Federacija BiH (FBiH). Mada za rata stečeni, samoupravni status tih teritorija nije politički-pravno formaliziran, on se faktički održao još zadugo po utemeljenju tog entiteta. Daytonskim pak sporazumom iz studenoga 1995. godine Republika Srpska (RS), zajedno s FBiH postaje dijelom ustrojstvenog rješenja za BiH. Tijekom 1996. godine provedene su manje, prethodno dogovorene razmjene teritorija između dvaju bosansko-hercegovačkih entiteta nakon čega je između njih ustanovljena postojeća linija razgraničenja.

Prikazana razdioba bosansko-hercegovačkog teritorija dovela je do toga da su i pripadnici svakog od triju naroda podijeljeni na one koji su prije izbijanja rata obitavali na prostorima koji su se 1995./96. našli pod "njihovom" te na one koji su obitavali na prostorima koji su se našli pod "tuđom" vlašću. U prvom slučaju, unatoč svim stradanjima uspjelo se očuvati vlastite domove i ostati u njima ili su stvoreni povoljniji, najčešće iskorišteni uvjeti za njihovu obnovu i povratak. Što je posebice bitno, očuvan je kontinuitet društvenog ambijenta nadopunjen određenim osjećajem nacionalne slobode. Nasuprot tome, pripadnici svakog od triju naroda koji su obitavali na teritorijima koji su dospjeli pod protivničke vojske, našli su se u bitno drugačijoj situaciji.

Naime, do 1995./96. prostori pod RS, HVO-om i Armijom BiH postali su etnički gotovo homogenima. Do toga je došlo na tri načina od kojih je svaki bio (in)direktno povezan s nasiljem. Najopsežnija raseljavanja bila su uzrokovana pomicanjem linija bojišnice. Tada se s poraženom vojskom gotovo u potpunosti povlačio i "njen" živalj. Zatim, do homogenizacije je dolazilo, ponajprije na tlu pod srpskom kontrolom, i "etničkim čišćenjem" tj. protjerivanjem "protivničke" populacije koja nije pružala otpor svom podvlašćivanju. Na koncu, znatna raseljavanja uzrokovana su i time što pripadnici manjinskih naroda, bilo zbog subjektivnih bilo zbog objektivnih razloga, nisu mogli podnositi društvenu atmosferu koja je nastajala na teritorijima pod "tuđom" nacionalnom vlašću te su "svojevoljno" iseljavali. Dok je na prikazane načine urušavana etnička heterogenost teritorija pod RS, HVO-om i Armijom BiH, doseljavanjem je "vlastitog" protjeranog, izbjeglog ili "samoinicijativno" iseljenog živilja dodatno etablirana njihova monolitnost. Što je posebice porazno, unatoč svim, posebice međunarodnim naporima, povratak je onog dijela raseljenog bosansko-hercegovačkog živilja koji je prije rata obitavao na prostorima koji su dospjeli pod "tuđi" nadzor, ostao izuzetno skroman. Štoviše, uvelike se nastavljaju procesi daljnjeg iseljavanja preostalih pripadnika manjinskih zajednica pa i onih koji su se vratili iz izbjeglištva. Do toga dolazi, s političkog aspekta gledano, prvenstveno zbog obostrano limitirane tolerancije u odnosima između većinskih ("vladajućih") i manjinskih ("podređenih") etničkih grupacija. S obzirom na rečeno, može se reći da je ratom trajno urušena nekadašnja etno-prostorna šarolikost BiH te da su unutar nje političko-vojne linije razgraničenja postale i linijama etničkog razdvajanja. Posebice u srpsko-hrvatskom i srpsko-muslimanskom/bošnjačkom kontekstu.

Cilj priloženoga rada bio je u tome da se istraži koliko je uopće na prostorima koji su se nakon rata i teritorijalnih razmjena (1995./96.) nalazili pod RS, HVO-om ili Armijom BiH obitavalo ukupno stanovnika prema popisu iz 1991. godine te kakva im je bila etnička struktura. Na temelju tih podataka analizirano je u kojoj je mjeri izmijenjen etnički karakter same BiH te svakog od naznačenih prostora, kako je pritom "prošao" svaki od triju bosansko-hercegovačkih naroda te kako bi se s tog stanovišta moglo ocijeniti politike koja su te narode vodile u ratnim vremenima.

2. METODOLOŠKI PRISTUP

Do rezultata istraživanja došlo se korištenjem statističkih podataka o (etno)demografskoj strukturi bosansko-hercegovačkih naselja, mjesnih zajednica, općina prema popisu iz 1991. godine te njihovim dovođenjem u kontekst s unutarnjom političkom ili vojno-teritorijalnom podjelom BiH. S obzirom na to da su RS i FBiH jasno i stabilno razgraničene, da je razgraničenje utjecalo i na teritorijalnu redefiniciju poslijeratnih, graničnih naselja i općina, relativno je lako utvrditi liniju razdvajanja između dvaju entiteta te koja se naselja nalaze unutar kojega od njih i to prvenstveno posredstvom uvida u popise naselja koje zauzimaju općine na granici RS i FBiH. Drugačije je s utvrđivanjem (nekadašnje) linije razdvajanja između HVO-a i Armije BiH s obzirom na to da ona nije stekla formalno-politički značaj. Da bi se točno utvrdilo kuda je išla a time i koja su naselja bila pod kojom od navedene dvije formacije 1995./96. valjalo se poslužiti podacima "raspršenima" unutar brojnih radova koji tematiziraju ratne sukobe u BiH, zatim odgovarajućim zemljovidima te napokon kontaktirati i relevantne pojedince iz sredina o kojima je riječ. Na koncu, nakon što je utvrđeno koja se naselja nalaze unutar RS te prostora pod nadzorom HVO-a i Armije BiH, trebalo je izvršiti odgovarajuće proračune kako bi se došlo do traženih podataka.

Bitno je naglasiti da je cilj proračuna u pružanju što preciznijih podataka jer je praktički nemoguće doći do točnih i to iz dva razloga. Naime, niz naselja je podijeljen linijama razdvajanja. Koliko je stanovnika svakog od tih naselja 1991. godine obitavalo na prostorima koji su pripali jednoj, odnosno drugoj "strani", vjerojatno će zbog složenosti uvida ostati trajnom nepoznanicom. Taj smo problem pokušali nadići tako što smo uz podatke koji govore o (etno)demografskoj strukturi RS te prostora pod HVO-om i Armijom BiH naveli i podatke o (etno)demografskoj strukturi naselja koja su bila podijeljena nekom od tri linije razgraničenja (HVO-RS; HVO-Armija BiH; RS-Armija BiH). S druge strane, u slučaju dvaju velikih gradova tj. Mostara (zapadni i istočni Mostar) i Sarajeva (Sarajevo i Istočno Sarajevo) poslužili smo se i podacima o stanovništvu "njihovih" mjesnih zajednica. Ali i pojedine mjesne zajednice također su ostale "razdijeljene" te je i u kontekstu tih dvaju gradova iznimno teško doći do "konačnih" podataka. Kako bi ipak pružili što točniju sliku o predmetu istraživanja, konstruirali smo i podatke o (etno)demografskoj strukturi prostora RS te onih pod HVO-om i Armijom BiH kod kojih je stanovništvo naselja s linija razdvajanja "podijeljeno" između tih prostora. Podjela je izvršena tako što je polovica stanovništva tih naselja "pripojena" svakoj od graničnih formacija. Na taj smo način došli i do pokazatelja, koji

ćemo također prezentirati, i za pojedine enklave ili regije koje sačinjavaju ukupnost prostora pod nadzorom RS, HVO-a i Armije BiH. Podjelom graničnih naselja principom "pola-pola" nerijetko su cijeli brojevi, koji dakle govore o broju ljudi, svedeni na decimalne (npr. 367 stanovnika svodi se na dvije grupe od 183,5 stanovnika). Riječ je o metodološkoj nužnosti, koju se, koliko god bila životno nerealna, nije moglo izbjeći s obzirom na to da omogućava dosljednost i (relativnu) točnost proračuna.

Drugi razlog zbog kojega se ne može dati precizan odgovor na predmet istraživanja jest u tome što se znatan dio građana BiH pri popisu 1991. godine, sukladno svojem pravu a vjerojatno i iskrenom osjećaju u nacionalnom smislu, izjasnio *Jugoslavenima*. Međutim, u daleko najvećem broju slučajeva riječ je bila o ljudima koji su tradicionalno ili stvarno pripadali kojem od triju bosansko-hercegovačkih naroda te koji su izbijanjem ratnih sukoba i bili prepoznavani kao Hrvati, Srbi ili Muslimani/Bošnjaci (budući da je pri popisu 1991. godine gotovo isključivo korišten naziv *Muslimani*, njime ćemo se koristiti i u nastavku rada). Stoga ih nije mimoišla sudbina njihovih sunarodnjaka koji su se na samom popisu nacionalno deklarirali. No ne možemo znati u kojoj su mjeri ratna zbivanja "uklopila" nekadašnje *Jugoslavene* u okvire njihovih "stvarnih" nacija. A tim je "uklapanjem" broj njihovih pripadnika, pa i onih protjeranih, izbjeglih ili "svojevoljno" iseljenih u određenoj mjeri uvećan.

Popis stanovništva iz 1991. godine uključivao je podatke o stanovništvu koje je stalno boravilo u BiH, ali i ono s prijavljenim mjestom boravka koje je realno prebivalo izvan nje npr. na "privremenom" radu u inozemstvu. Po tim, sveobuhvatnim podacima u BiH je 1991. godine bilo 4.377.053 stanovnika od čega 760.872 ili 17,4 posto Hrvata, 1.366.104 ili 31,2 posto Srba, 1.902.956 ili 43,5 posto Muslimana, 242.682 ili 5,5 posto Jugoslavena te 104.439 ili 2,45 posto ostalih (Crnkvenčić-Bojić (ur.), 1995.). Ipak, valja računati s time da su rat i ratna stradanja prvenstveno pogodila one stanovnike koji su stvarno obitali u BiH. Njih je prema istom popisu bilo 4.142.820 od čega 669.354 ili 16,2 posto Hrvata, 1.306.397 ili 31,5 posto Srba, 1.847.817 ili 44,6 posto Muslimana te 319.252 ili 7,7 posto Jugoslavena i ostalih (*Građani...*, 1994.: 8; Markotić, 1999.: 249-252). Naš je proračun proveden sukladno podacima koji obuhvaćaju prisutno i "privremeno" odsutno stanovništvo. Ti su podaci potpuniji, dostupniji, a u pravilu se koriste i u drugim radovima. Ujedno, činjenica jest, da je i privremeno odsutnim građanima u slučaju okupacije njihovog zavičaja, bio onemogućen povratak na vlastita ognjišta. Napokon, dio rada su i *Prilozi* koji odgovarajućim zemljovidima, tablicama te ostalim podacima omogućavaju provjeru i nadopunu rezultata do kojih smo došli našim istraživanjem.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Na temelju naznačenoga cilja i pristupa istraživanju dobiveni su sljedeći podaci. Konkretno, u "Tablici br. 1" navedeno je koliko je ukupno živjelo stanovništva na prostorima pod srpskom (RS), hrvatskom (HVO) i muslimanskom (ABH) kontrolom, kao i unutar naselja koja su bila podijeljena između različitih formacija (RS-HVO; RS-ABH; HVO-ABH) te kakva je bila etnička struktura svakog od tih prostora.

TABLICA BR. 1	1995./6.	BiH 1991.	NARODNOSNI SASTAV 1991.				
			KONTROLA	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI	SRBI
1	RS	1608994	150178	463489	872648	80888	41791
2	HVO	566336	360679	100869	77417	19334	8037
3	ABH	2110551	230337	1305333	384172	137978	52731
1-2	RS-HVO	6124	3021	393	2505	62	143
1-3	RS-ABH	54916	6257	21351	25182	1308	818
2-3	HVO-ABH	30132	10400	11521	4180	3112	919
		4377053	760872	1902956	1366104	242682	104439

U "Tablici br. 2", koja predstavlja osnovu za naknadne proračune i njihovu analizu, navedeni su samo prostori pod srpskom, hrvatskom i muslimanskom kontrolom. Svakome od njih "pripojeno" je po pola od broja stanovništva naselja koja su se nalazila na odgovarajućim linijama razdvajanja.

TABLICA BR. 2	1995./6.	BiH 1991.	NARODNOSNI SASTAV 1991.				
			KONTROLA	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI	SRBI
1	RS	1.639.514	154817	474361	886491,5	81573	42271,5
2	HVO	584.464	367389,5	106826	80759,5	20921	8568
3	ABH	2.153.075	238665,5	1321769	398853	140188	53599,5
		4.377.053	760.872	1.902.956	1.366.104	242.682	104.439

Iz priloženog je, u kontekstu predmeta o kojemu je riječ vidljivo u kojoj je mjeri općenito građane BiH pogodilo rat te koje je učinke imao na etničku sliku te zemlje. Vidno je da je na svakome od triju prostora "matični" narod bio većinski no istodobno su, prema stanju kakvo je bilo 1991. godine, imali izrazito multietnički karakter. Tako je na teritoriju koji je zauzela RS živjelo 54,07 posto Srba; 28,93 posto Muslimana; 9,44 posto Hrvata; 4,98 posto Jugoslavena te 2,58 posto ostalih. Na tlu pod nadzorom HVO-a bilo je 62,86 posto Hrvata; 18,28 posto Muslimana; 13,82 posto Srba; 3,58 posto Jugoslavena i 1,46 posto ostalih. Napokon, na prostoru koji se našao pod Armijom BiH obitavalo je 1991. godine pored 61,39 posto Muslimana i 18,52 posto Srba; 11,08 posto Hrvata; 6,51 posto Jugoslavena te 2,49 posto ostalih.

U svakom slučaju, kako je već rečeno, ti i takvi prostori dočekali su kraj rata i teritorijalnih razmjena gotovo kao etnički monolitni. Broj pripadnika većinskih naroda tj. Hrvata, Srba ili Muslimana koji su na njima obitavali 1991. godine iznosio je

2.575.650 ili 58,84 posto od ukupnog broja bosansko-hercegovačkih građana. Nasuprot tome 1.454.282 ili 33,22 posto bh. građana koji su se na popisu izjasnili kao Hrvati, Srbi ili Muslimana živjelo je 1991. godine na teritorijima koji su 1995./96. dospjeli pod "tuđu" nacionalnu vlast. Dakle, to bi bio približan broj onih građana BiH koji su pretrpjeli najgora stradanja, koji su najvećim dijelom raseljeni i koji su se u najmanjoj mjeri vratili u predratne sredine. Sukladno stvarnosti taj bi broj, da je metodološki moguće, trebao biti upotpunjen dijelom od 242.682 ili 5,5 posto bosansko-hercegovačkih građana koji su se 1991. godine izjasnili kao Jugoslaveni te koji su se našli na istovrsnim pozicijama kao i njihovi nacionalno izjašnjeni sunarodnjaci na prostorima pod "protivničkom" vlašću. Upravo je raseljavanjem najvećeg dijela od navedenih, blizu milijun i pol bosansko-hercegovačkih građana, BiH trajno izgubila svoj nekadašnji multietnički karakter. Zanimljivo je pritom vidjeti kako je "prošao" svaki od triju naroda.

a) Srbi

Od svih bosansko-hercegovačkih Srba njih 64,89 posto živjelo je 1991. godine na prostorima koji su 1995./96. i formalno postali dijelom RS. Mada je teritorij tog entiteta bio prostorno "uvezan", u osnovi se sastojao od dvije, po svojoj lociranosti i etničkom karakteru, različite cjeline. Zapadni dio RS, kojemu smo kao najistočnije točke odredili naselja Brčko i Čadavac, nalazi se u okružju Hrvatske te dijelova BiH pod kontrolom HVO-a i Armije BiH. Riječ je ujedno o prostoru na kojemu su 1991. godine pored nekih 600.000 Srba u značajnom broju obitavali i pripadnici druga dva bosansko-hercegovačka naroda. Unutar istočnog dijela RS, smještenoga uz granicu sa Srbijom i Crnom Gorom, živjelo je 1991. godine oko 300.000 Srba i realno je bio srpsko-muslimanskog etničkog karaktera. Na prostorima pak koji su se 1995./96. našli pod kontrolom Armije BiH ili HVO-a od ukupnog broja bosansko-hercegovačkih Srba, godine 1991. obitavalo je njih 29,20 posto, odnosno 5,91 posto. Taj dio srpskog življa u najvećoj je mjeri bio prisiljen iseliti.

Za procjenu političko-vojne (ne)uspješnosti srpskog vodstva tijekom rata u BiH, pored iskazanih podataka relevantno je i to da je na prostorima koje je 1995./96. zauzimala RS 1991. godine živjelo 20,01 posto više stanovništva od tadašnjim popisom utvrđenog, ukupnog broja Srba. Pored toga svoj značaj ima i činjenica da su srpski etnički prostori 1991. godine obuhvaćali oko 52,13 posto bosansko-hercegovačkog teritorija (prostornost koju su zauzimala naselja s većinskim srpskim stanovništvom i tim naseljima gravitirajući nenaseljeni krajevi – vidjeti etničku kartu u "Prilogu"). Od tih prostora, unutar RS našlo se 68,04 posto. Sama je pak RS zauzimala oko 48,38 posto BiH (Mrduljaš, 2008.: 236). Svakako poseban značaj ima činjenica da je srpsko vodstvo uspjelo realizirati svoj temeljni politički cilj, odnosno postići da RS bude dijelom ustrojstvenoga rješenja za BiH (Ivanović, 2000.: 159-162, 179-204).

TABLICA BR. 3	RS 1991.	NARODNOSNI SASTAV PROSTORA POD RS 1991.				
REPUBLIKA SRPSKA 1995/96.	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI	SRBI	JUGOSLAVENI	OSTALI
ZAPADNI DIO REPUBLIKE SRPSKE	1060621,5	149018	235236	577658	68525	30184,5
ISTOČNI DIO REPUBLIKE SRPSKE	578892,5	5799	239125	308833,5	13048	12087
UKUPNO:	1639514	154817	474361	886491,5	81573	42271,5

b) Hrvati

Od ukupnog broja bosansko-hercegovačkih Hrvata njih 48,28 posto obitavalo je 1991. godine na prostoru koji je 1995./96. bio pod HVO-om. On nije bio kompaktan već se uz svoj "temeljni" hercegovačko-zapadnobosanski dio, na kojemu je 1991. godine živjelo oko 238.000 Hrvata, sastojao od niza manjih, međusobno odvojenih prostora i enklava. Dio njih oblikovan je tijekom hrvatsko-muslimanskih sukoba, koji su trajali od siječnja 1993. do veljače 1994. godine (Vitez, Kreševo, Žepče, Vareš, Konjic), a dio u sklopu hrvatsko-srpskih sukoba ili poslijeratnih razmjena teritorija (Orašje, Jajce, Odžak). Na prostorima koji su se 1995./96. nalazili unutar RS ili pod Armijom BiH obitavalo je 20,35 posto, odnosno 31,37 posto od ukupnog broja Hrvata popisanih 1991. godine. Uz činjenicu, da su Hrvati iz RS gotovo u potpunosti raseljeni, dok je im je broj na prostorima pod kontrolom Armije BiH bio sveden na trećinu od predratnog. Uglavnom za hrvatsko-muslimanskog sukoba i tadašnjih zbjegova hrvatskog življa pred Armijom BiH (v. Mlivončić, 2011.; Shrader, 2003.; Vukušić, 2000.).

Za procjenu političko-vojne (ne)uspješnosti hrvatskog vodstva tijekom rata u BiH, pored navedenih podataka bitni su i oni koji govore o tome da je na teritoriju koji je 1995./96. kontrolirao HVO 1991. godine živjelo 23,18 posto manje stanovnika od ukupnog broja Hrvata. Nadalje, svoj značaj ima i to da su hrvatski etnički prostori zauzimali oko 19,44 posto BiH, od kojih se pod HVO-om našlo 61,23 posto. Pod tom je formacijom, treba naglasiti, bilo približno 18,88 posto BiH (Mrduljaš, 2008.: 236). Ipak, posebnu važnost pri ocjeni rečene politike imala bi činjenica da ona nije ostvarila svoj strateški cilj, odnosno uspostavu hrvatske jedinice unutar složeno uređene BiH (Čekić, 1994.: 312). Nasuprot, dovedena je u poziciju da prihvati uspostavu FBiH te da u njen okvir inkorporira prostore pod nadzorom HVO-a. Prvih poslijeratnih godina taj realitet nije znatnije umanjivao hrvatsku prevlast na njima. No naknadno otpočeti, od strane međunarodne zajednice snažno poticani procesi unitarizacije FBiH (*BiH - izvor nestabilnosti..*, 2005.) doveli su do mirnodopskog etabliranja faktički muslimanske/

bošnjačke vlasti i nad teritorijem koji je u taj entitet "unio" HVO. S tog aspekta gledano zapravo bi se moglo reći da je (tijekom rata aktualna) hrvatska politika u BiH doživjela poraz. Hoće li biti amortizirana nekakvim budućim, za pozicije bosansko-hercegovačkih Hrvata afirmativnim rješenjima, zasigurno će u najvećoj mjeri ovisiti o daljnjoj sposobnosti hrvatske politike.

TABLICA BR. 4	HVO 1991.g.	NARODNOSNI SASTAV PROSTORA POD HVO-om 1991.g.				
	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI	SRBI	JUGOSLAVENI	OSTALI
PROSTORI POD HVO-om 1995./96. g.						
HERCEG. – ZAPADNO-BOS. DIO	371610,5	237823	56019	60593,5	12798,5	4376,5
JAJAČKA ENKLAVA	44910,5	20528,5	15172	6079	2460	671
VITEŠKA ENKLAVA	43181	27482,5	9525,5	2760,5	2414	998,5
KREŠEVSKA ENKLAVA	28201	16980	8460,5	741,5	837	1182
ŽEPAČKA ENKLAVA	33015	19711	9307,5	3129	589	278,5
ODŽAČKO-POSAVSKI DIO	29523,5	16779	6216,5	4716	1119	693
ORAŠKO-POSAVSKI DIO	32322,5	26738,5	1889	2693	655,5	346,5
KONJIČKA ENKLAVA	904	883		3	6	12
VAREŠKA ENKLAVA	796	464	236	44	42	10
UKUPNO:	584464	367389,5	106826	80759,5	20921	8568

c) Muslimani/Bošnjaci

Od ukupnog broja Muslimana 1991. godine, njih 69,46 posto živjelo je na teritoriju koji se 1995./96. nalazio pod Armijom BiH. Taj se prostor sastojao od dvije odvojene cjeline. One koja je obuhvaćala središnji dio BiH, te cjeline koja u zapadnoj Bosni oblikuje Unsko-sanski kanton. Na prostorima koje je zauzela prva obitavalo je 1991. godine oko 1.074.000, a u okviru druge 247.000 Muslimana. U vremenu provođenja popisa na teritorijima koji su se 1995./96. našli pod RS ili HVO-om živjelo je 24,93 posto, odnosno 5,61 posto od ukupnog broja Muslimana. Taj dio muslimanske populacije u najvećoj mjeri bio prisiljen napustiti svoja ognjišta.

Za procjenu dosega same muslimanske politike, pored navedenih pokazatelja, svoj značaj ima i podatak da je na prostorima koje je 1995./96. kontrolirala Armija BiH 1991. godine živjelo 13,14 posto više stanovništva od tadašnjim popisom utvrđenoga, ukupnog broja Muslimana. S druge strane, muslimanski/bošnjački etnički prostori zauzimali su 1991. godine oko 28,43 posto BiH. Od tih prostora Armija BiH je 1995./96. kontrolirala 62,04 posto teritorija. Istovremeno je nadzirala nekih 32,74 posto BiH (Mrduljaš, 2008.: 236). No posebnu relevantnost, pri ocjeni muslimanske/

bošnjačke politike, ima to što je tijekom ratnih zbivanja uspjela, uz međunarodnu podršku, otkloniti tadašnje zahtjeve hrvatskog bosansko-hercegovačkog vodstva za nacionalnom jedinicom te ga dovesti u poziciju da prihvati formiranje FBiH. S tim u vezi, poslijeratnom unitarizacijom tog entiteta, njegovim realnim svodenjem na muslimansku/bošnjačku nacionalnu tvorevinu i ovdje iskazani proračuni stječu bitno drugačiji značaj.

TABLICA BR. 5	NARODNOSNI SASTAV PROSTORA POD ARMIJOM BiH 1991.g.					
	ABH 1991.g.					
PROSTORI POD ABH 1995/96. g.	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI	SRBI	JUGOSLAVENI	OSTALI
SREDIŠNJI DIO BIH	1810146	228360,5	1074340,5	326727	131634,5	49083,5
UNSKO-SANSKI KANTON (zap. Bosna)	342929	10305	247428,5	72126	8553,5	4516
UKUPNO:	2153075	238665,5	1321769	398853	140188	53599,5

4. ZAKLJUČAK

Tijekom rata u BiH radikalno je izmijenjen njen nekadašnji etno-prostorni a time i multietnički karakter. Činjenica je da su i do 1991. godine u BiH prevladavali etnički homogeni ili prostori izrazite brojčane prevlasti kojeg od triju bosansko-hercegovačkih naroda. No veliki dio BiH sastojao se i od etnički krajnje heterogenih krajeva. No, 1995./96. ta se zemlja sastojala od triju etnički (uglavnom) monolitnih političko-teritorijalnih cjelina. Njihova je monolitnost bila rezultatom iseljavanja velike većine Hrvata, Srba ili Muslimana koji su 1991. godine obitali na prostorima koji su se naknadno našli pod "tuđom" kontrolom. S obzirom na to da je u najvećoj mjeri izostao povratak upravo te populacije, može se reći da je tijekom rata "proizvedena" trajna i oštra etno-prostorna razdioba BiH.

Ukoliko se prosudbe o tome "kako je tko prošao u ratu" iznose na temelju uvida u to koliko je pripadnika kojeg od triju naroda 1991. godine živjelo na teritorijima koji su se naknadno našli pod "njegovom" tj. "protivničkom" kontrolom, moglo bi se bez zadržke zaključiti da su Hrvati prošli najlošije. Uvelike i stoga što je riječ o najmalobrojnijem ali i prostorno najdisperziranim bosansko-hercegovačkom narodu. O tome svjedoči i to da su se prostori pod nadzorom HVO-a, na kojima je obitalo manje od polovice predratnog broja bosansko-hercegovačkih Hrvata, sastojali od devet međusobno odvojenih, većih ili manjih cjelina. Ujedno i ti su prostori, gledano s onog hrvatskog aspekta koji je u teritorijalnoj jedinici vidio instrument očuvanja subjektiviteta hrvatskog naroda u BiH – uvelike izgubili svoj nacionalno-

protekcijski značaj poslijeratnom unitarizacijom FBiH i njenim faktičkim svodenjem na muslimanski/bošnjački entitet.

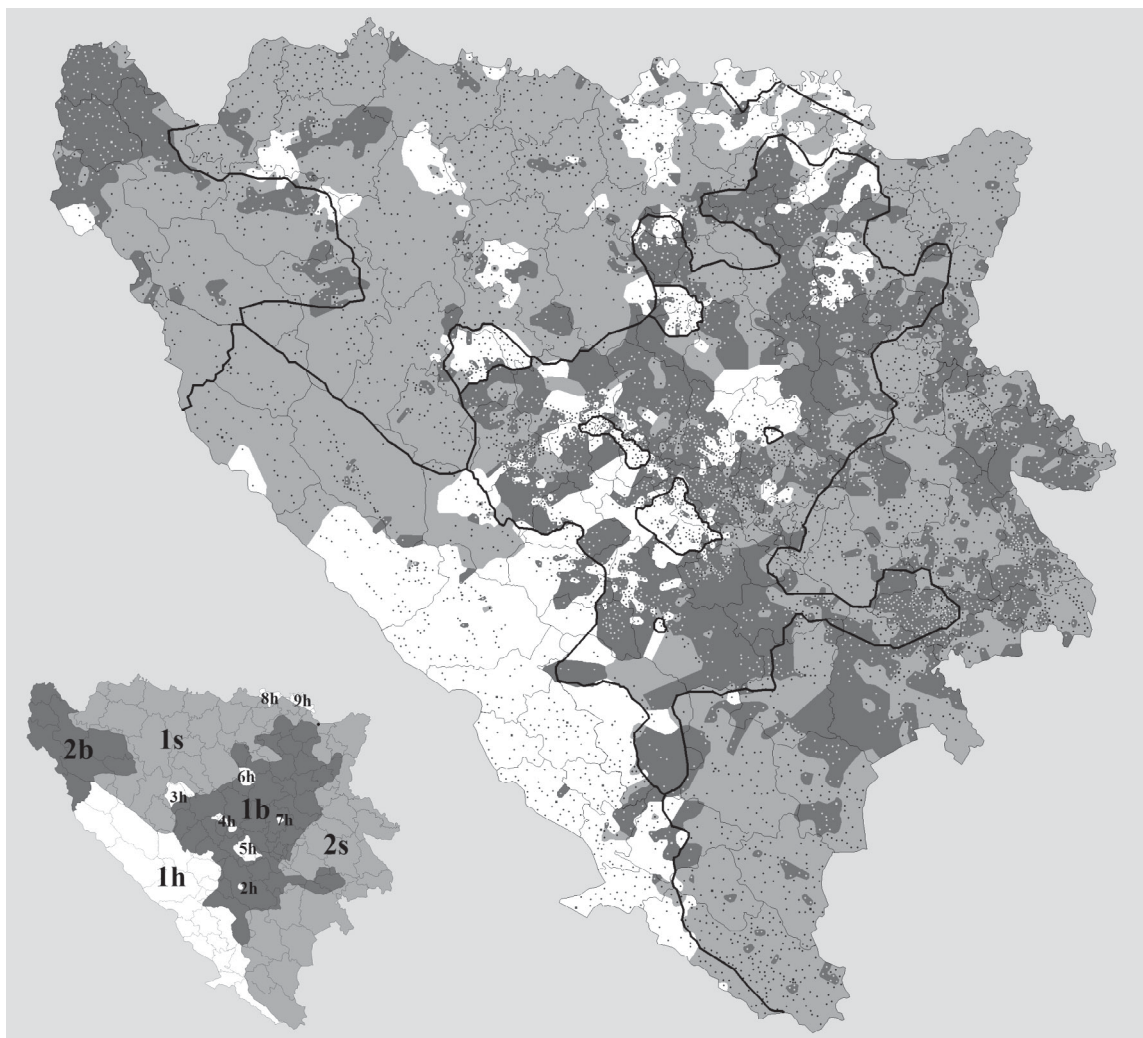
Unutar RS živjelo je 1991. godine približno dvije trećine bosansko-hercegovačkih Srba, ali i za petinu više stanovništva od ukupnog broja srpske populacije u BiH. Ti podaci, zajedno s činjenicom da je RS postala stabilnim političkim realitetom unutar BiH, govorili bi o tome da je srpska strana, sukladno ciljevima koje je imala, uglavnom uspješno "prošla" kroz ratna zbivanja. Međutim, uočljivo je da je 1991. godine, na prostorima koje je zauzela FbiH, živjelo čak 480.000 Srba. Dakle, tek stotinjak tisuća manje nego što je iste godine bilo Srba u susjednoj Hrvatskoj. I dok je problematika znatnog srpskog iseljavanja iz te republike stekla svoj značaj, primjetno je da se problem "federalnih", najvećim dijelom raseljenih Srba, gotovo i ne postavlja. Dakle, pod kojim su uvjetima iseljavali, što je bilo s njihovom imovinom, vjerskim i kulturnim objektima, u kojoj se mjeri vraćaju u svoje predratne sredine itd.

Za rata u BiH pripadnici najbrojnijeg bosansko-hercegovačkog naroda, odnosno Muslimana (Bošnjaka), najviše su stradali s aspekta apsolutnih brojki (*Ljudski gubici..*, 2009.). Tako je i broj Muslimana koji su 1991. godine živjeli na prostorima naknadno kontroliranim od HVO-a i RS, a riječ je o nekih 600.000 ljudi, bio veći od broja Hrvata ili Srba koji su 1991. godine obitavali na teritorijima koji su se 1995./96. nalazili pod "protivničkom" vlašću. S druge strane politički i vojni učinci muslimanske strane dalekosežniji su od srpskih te naročito hrvatskih. Naime, čak nekih 70 posto Muslimana obitavalo je 1991. godine na teritorijima koji su se 1995./96. nalazili pod Armijom BiH i na kojima je živjelo 250.000 ljudi više od ukupnog broja Muslimana popisanih 1991. godine. S druge strane, dok su muslimanski/bošnjački etnički prostori 1991. godine zauzimali oko 28 posto bosansko-hercegovačkog teritorija, pod muslimanskom je kontrolom 1995./96. bilo nekih 33 posto BiH. Poseban pak značaj ima to što je muslimansko/bošnjačko vodstvo uspjelo bosansko-hercegovačke Hrvate dovesti do toga da prihvate formiranje FBiH te je vremenom faktički svesti na vlastiti nacionalni entitet. Stoga je razumljivo da su u sklopu poslijeratne repatrijacije, one koja se odnosi na povratke na prostore pod "tuđom" nacionalnom kontrolom, najuspješniji upravo povraci Muslimana/Bošnjaka na teritorije koje je nadzirao HVO-o. Jer u promijenjenim političkim okolnostima, faktički se vraćaju na prostore koje u esencijalnom smislu kontrolira njihova vlast.

Napokon, ukoliko se rezultate tijekom rata vodeće muslimanske/bošnjačke politike dovede u realan kontekst, određen potencijalom toga i druga dva bosansko-hercegovačka naroda, ukoliko se zanemari maksimalistička muslimanska/bošnjačka platforma dovođenja cjelokupne BiH pod vlastitu kontrolu, primarno posredstvom promocije i nametanja unitarnih ustrojstvenih rješenja (v. Filandra, 1998.: 379-380; Izetbegović, 2001.: 82; Valenta, 1991.: 73-74), tada bi se upravo tu politiku, uz dužno poštovanje prema žrtvama koje je muslimanska/bošnjačka strana podnijela, klasičnim rječnikom govoreći moglo nazvati – pobjedničkom.

PRILOZI:

1. DIJELOVI "DAYTONSKE" BOSNE I HERCEGOVINE (1995./1996.) POD KONTROLOM HVO-a, ARMIJE BiH i RS

Veća karta: linije – vanjske granice BiH i granice bh. općina (1991.); točke – naselja BiH; bijelo – hrvatski etnički prostori; sivo – srpski etnički prostori; tamno – muslimanski/bošnjački etnički prostori; pune linije – linije razgraničenja između dijelova BiH pod kontrolom HVO-a, Armije BiH i RS. **Manja karta:** 1-9h – prostori pod kontrolom HVO-a (1. hercegovačko-zapadnobosanski; 2. konjički; 3. jajački; 4. viteški; 5. kreševski; 6. žepački; 7. vareški; 8. odžački; 9. oraški); 1s – zapadni dio RS; 2s- istočni dio RS; točka na prostoru općine Brčko – (imaginarna) linija razdvajanja između zapadnog i istočnog dijela RS; 1b – prostor po Armijom BiH u središnjoj BiH; 2b – prostor pod Armijom BiH u zapadnoj Bosni (Unsko-sanski kanton FBiH) – **Etničku kartu izradio dr. sc. Saša Mrduljaš prema podacima: Crnkvenčić-Bojić (ur.), 1995.**

2. ETNIČKI SASTAV (DIJELOVA) OPĆINA BiH POD KONTROLOM RS, HVO-a i ARMIIJE BiH 1995./96. g. PO POPISU STANOVNIŠTVA IZ 1991. g.

TABLICA BR. 6	1995./6.g.	BiH 1991.g.	NARODNOSNI SASTAV 1991.g.				
			OPĆINA	KONTROLA	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI
STARI GRAD (SA)	B	49190	1121	39140	3890	3361	1678
-	S	975	5	20	938	6	6
-	S-B	579		250	322	7	
CENTAR (SA)	B	79286	5428	39761	16631	13030	4436
N. GRAD (SA)	B	131331	6771	67665	37251	14781	4863
-	S	5285	2118	1765	340	799	263
N. SARAJEVO (SA)	B	83591	8270	31936	25165	14176	4044
-	S	3990	32	390	3433	64	71
-	S-B	7508	496	1576	4301	859	276
ILIDŽA (SA)	B	60312	6838	27952	19231	4908	1383
-	S	5664	80	193	5130	205	56
-	S-B	1961	16	1192	668	68	17
VOGOŠĆA (SA)	B	24647	1071	12499	8813	1730	534
B. DUBICA	S	31606	488	6440	21728	1851	1099
B. GRADIŠKA	S	59974	3417	15851	35753	3311	1642
B. KRUPA	B	54840	134	42591	10893	705	517
-	S	940	1		937		2
-	S-B	2540	4	513	2011	3	9
B. BROAD	S	33689	13943	4087	11087	3644	928
-	H-S	449	50	1	302	20	76
B. NOVI	S	41665	403	14040	25101	1557	564
B. PETROVAC	B	14723	44	3288	10808	361	222
-	S	363			362		1
-	S-B	535	4		524	5	2
B. ŠAMAC	S	24157	7034	2221	12781	1659	462
-	H-z	1293	1144	3	31	29	86
-	H-i	4691	4598	7	26	35	25
-	H-i-S	2819	1955	2	790	32	40
B. GRAHOVO	H	8311	226	12	7888	135	50
BANOVIĆI	B	26590	550	19162	4514	1928	436
BANJA LUKA	S	195692	29026	28558	106826	23656	7626
BIHAĆ	B	70732	5580	46737	12689	4356	1370
BIJELJINA	S	96988	492	30229	57389	4426	4452
BILEĆA	S	13284	39	1947	10628	222	448
BRATUNAC	S	33619	40	21535	11475	223	346
BRČKO	S	56788	8927	25907	14135	5470	2349
-	B	29060	12868	12702	2761	239	490

TABLICA BR. 6	1995./6.g.	BiH 1991.g.	NARODNOSNI SASTAV 1991.g.					
			KONTROLA	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI	SRBI	JUGOSLAVENI
-	H	700			1	673	11	15
-	S-B	1079	457	7	559	11	45	
BREZA	B	17317	851	13079	2122	1001	264	
BUGOJNO	B	46889	16031	19697	8673	1561	927	
BUSOVAČA	H	10592	7092	2590	265	479	166	
-	B	7247	1622	5207	357	30	31	
-	H-B	1040	379	654	1	1	5	
CAZIN	B	63409	139	61693	778	430	369	
ČAJNIČE	S	8956	5	4024	4709	77	141	
ČAPLJINA	H	27882	14969	7672	3753	1047	441	
ČELINAC	S	18713	76	1446	16554	377	260	
ČITLUK	H	15083	14823	111	19	17	113	
DERVENTA	S	56489	21952	7086	22938	3348	1165	
DOBOJ	S	84443	10050	27123	39507	5457	2306	
-	B	13136	2450	10380	56	144	106	
-	S-B	4970	764	3661	257	164	124	
D. VAKUF	B	24372	682	13509	9364	590	227	
-	S	172			169	3		
FOČA	S	34609	93	16614	16657	452	793	
-	B	4496		2974	1458	10	54	
-	S-B	1408	1	1202	200	1	4	
FOJNICA	B	12638	4431	7167	143	381	516	
-	H	3350	1948	806	14	13	569	
-	H-B	308	244	51		13		
G. VAKUF	B	14966	4837	10025	20	18	66	
-	H	4871	4064	764	10	6	27	
-	H-B	5344	1805	3274	80	134	51	
GACKO	S	10788	29	3858	6661	84	156	
GLAMOČ	H	12593	184	2257	9951	118	83	
GORAŽDE	B	32183	76	22338	8493	763	513	
-	S	4098	3	3504	537	15	39	
-	S-B	1292	1	454	813	11	13	
GRAČANICA	B	47398	77	42518	2508	1323	972	
-	S	10762	55	81	10127	205	294	
-	S-B	974			923	2	49	
GRADAČAC	B	39097	1358	32789	2959	1284	707	
-	S	14544	5781	274	7672	141	676	
-	S-B	2940	1474	793	590	11	72	
GRUDE	H	16358	16210	4	9	5	130	
HADŽIĆI	B	24200	746	15392	6362	841	859	
HAN PIJESAK	S	5941	7	2400	3415	67	52	
-	B	216			214		2	
-	S-B	191		143	45	1	2	

TABLICA BR. 6	1995./6.g.	BiH 1991.g.	NARODNOSNI SASTAV 1991.g.				
			KONTROLA	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI	SRBI
ILIJAS	B	25038	1736	10440	11325	1167	370
-	S	146		145			1
JABLANICA	B	10922	1321	8316	504	571	210
-	H	1769	970	783		10	6
JAJCE	H	38687	15607	14194	5826	2438	622
-	B	3915	4	2430	1457	16	8
-	S	1804	95	756	888	40	25
-	H-S	601	105		492	2	2
KAKANJ	B	55950	16556	30528	4929	2554	1383
KALINOVIK	S	4255	17	1342	2792	43	61
-	B	318		311	3	3	1
-	S-B	94		63	31		
KALESIIJA	B	33544	29	29070	3514	256	675
-	S	5702	2	3490	2184	6	20
-	S-B	2563	4	577	1961	13	8
KISELJAK	H	18726	10535	6508	694	574	415
-	B	5164	1783	3270	45	21	45
-	H-B	274	232		1	5	36
KLADANJ	B	15665	35	11621	3552	277	180
-	S	146	1		145		
-	S-B	259			255		4
KONJIC	B	42683	10519	23638	6617	1352	557
-	H-z	291	111	177			3
-	H-i	904	883		3	6	12
KLJUČ	B	26563	318	16853	8639	524	229
-	S	7742	6	39	7632	38	27
-	S-B	3086	6	804	2235	17	24
KOTOR-VAROŠ	S	36454	10695	11090	13661	744	264
-	S-B	399			395	1	3
KREŠEVO	H	5834	4259	1121	33	241	180
-	B	897	455	410	1	10	21
KUPRES	H	8770	3812	802	4026	67	63
-	S	567	1		564		2
-	H-S	281			274		7
LAKTAŠI	S	29832	2565	408	24176	1530	1153
LIVNO	H	40600	29324	5793	3913	1125	445
LOPARE	S	20696	59	2539	17299	469	330
-	B	11841	1204	9451	944	114	128
LUKAVAC	B	55258	2157	38076	10385	3405	1235
-	S-B	1812	2	4	1784	19	3
LJUBINJE	S	4172	39	332	3748	19	34
LJUBUŠKI	H	28340	26127	1592	65	227	329
MAGLAJ	B	25378	1172	14685	7647	1363	511

TABLICA BR. 6	1995./6.g.	BiH 1991.g.	NARODNOSNI SASTAV 1991.g.				
			KONTROLA	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI	SRBI
-	H	11993	7069	3425	1346	86	67
-	S	3732	18	300	3343	48	23
-	S-B	937			904	9	24
-	H-B	1348	106	1159	72	2	9
MODRIČA	S	35613	9805	10375	12534	1851	1048
MOSTAR	H	74622	34517	17167	12170	8968	1800
-	B	50806	8361	25748	11581	3799	1317
-	S	801	4	699	95	1	2
-	S-B	399	155	242			2
MRKONJIĆ-GRAD	S	26262	1990	2297	21056	591	328
-	H	1133	149	975	1	2	6
N. TRAVNIK	B	13360	4459	7944	790	82	85
-	H	5581	4810	406	107	159	99
-	H-B	11772	2893	3275	3200	1891	513
NEUM	H	4325	3792	190	207	90	46
NEVESINJE	S	13679	152	2684	10633	123	87
-	B	293		291			2
-	S-B	476	58	338	78		2
ODŽAK	H	28006	15610	6213	4534	1080	569
-	S	2050	728	7	1133	67	115
OLOVO	B	15803	642	11692	3048	285	136
-	S	487		421	66		
-	S-B	666		586	79		1
ORAŠJE	H	25377	21026	1880	1599	593	279
-	S	2700	8	13	2636	32	11
-	H-S	290	274			1	15
PALE	S	14071	125	2793	10591	391	171
-	B	810		683	117	2	8
-	S-B	1474	4	888	576	3	3
POSUŠJE	H	17134	16963	6	9	26	130
PRIJEDOR	S	112543	6316	49351	47581	6459	2836
PRNJAVOR	S	47055	1721	7143	33508	1757	2926
PROZOR	H	18839	11908	6668	40	98	125
-	B	921	351	557	5	2	6
ROGATICA	S	21881	19	13187	8316	186	173
-	B	75		22	53		
-	S-B	22			22		
RUDO	S	11571	5	3130	8150	106	180
SANSKI MOST	B	52549	2847	26725	20689	1130	1158
-	S	2953	487	261	2120	61	24
-	S-B	4805	988	1150	2554	56	57
SKENDER-VAKUF	S	14628	50	1068	13257	150	103

TABLICA BR. 6	1995./6.g.	BiH 1991.g.	NARODNOSNI SASTAV 1991.g.				
			KONTROLA	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI	SRBI
-	H	4790	4720	3	6	19	42
SOKOLAC	S	14883	19	4493	10195	83	93
SRBAC	S	21840	140	940	19382	811	567
SREBRENICA	S	36666	38	27572	8315	380	361
SREBRENİK	B	40896	2752	30528	5308	1203	1105
STOLAC	H	13878	4914	6982	1556	272	154
-	S	3221	647	729	1806	28	11
-	H-S	1582	627	390	555	7	3
-	S-B	390			387	1	2
ŠEKOVIĆI	S	9239	10	326	8643	128	132
ŠIPOVO	S	15579	31	2965	12333	155	95
ŠIROKI BRIJEG	H	27180	26884	9	148	20	119
TESLIĆ	S	58785	9524	12802	31899	3465	1095
-	B	1069	1		1063		5
TEŠANJ	B	46038	7961	34940	1642	1028	467
-	S	1307	80	1	1214	9	3
-	S-B	1135	888		215	10	22
T. DRVAR	H	15343	31	29	14846	370	67
-	B	1722	2	3	1702	14	1
-	S	61		1	60		
TOMISLAVGRAD	H	30009	25976	3148	576	107	202
TRAVNIK	B	63786	20238	31572	7182	3586	1208
-	H	4026	3609	228	57	64	68
-	H-B	1523	1344	13	61	86	19
-	S-B	1412	927		477	7	1
TREBINJE	S	29136	439	5550	20350	1622	1175
-	H	1758	797	21	907	20	13
-	H-S	102	10		92		
TRNOVO	S	3974	16	2318	1558	52	30
-	B	2964		2469	451	20	24
-	S-B	53		3	50		
TUZLA	B	131513	20398	62669	20173	21995	6278
-	S-B	105			98		7
UGLJEVIK	S	17377	52	2797	14125	269	134
-	B	6545	3	6113	19	21	389
-	S-B	1665	1	1331	324		9
V. KLADUŠA	B	52908	740	48305	2266	993	604
VAREŠ	B	21407	8552	6478	3600	2029	748
-	H	796	464	236	44	42	10
VISOKO	B	46160	1872	34373	7471	1464	980
VIŠEGRAD	S	21199	32	13471	6743	319	634
VITEZ	H	11553	7965	2783	318	233	254
-	B	7783	1313	5636	418	164	252

TABLICA BR. 6	1995./6.g.	BiH 1991.g.	NARODNOSNI SASTAV 1991.g.				
			OPĆINA	KONTROLA	UKUPNO	HRVATI	MUSLIMANI
-	H-B	8523	3397	3095	765	980	286
VLAŠENICA	S	33480	39	18330	14294	340	477
-	S-B	462		397	65		
ZAVIDOVIĆI	B	52379	3429	33623	11626	2689	1012
-	H	4785	4147	575	14	37	12
ZENICA	B	145517	22510	80359	22433	15654	4561
ZVORNIK	S	66511	107	37731	26634	1196	843
-	B	8059	8	5194	2750	23	84
-	S-B	6725	7	5177	1479	29	33
ŽEPČE	H	15563	8442	4728	1733	465	195
-	B	7403	658	6092	545	81	27
ŽIVINICE	B	54783	3976	44017	3525	2130	1135
		4377053	760872	1902956	1366104	242682	104439

OBJAŠNENJE OZNAKA U TABLICI: "H" – pod kontrolom HVO-a; "S" – pod kontrolom RS; "B" – pod kontrolom Armije BiH; "H-S", "H-B", "S-B" – stanovništvo naselja koja su se nalazila na liniji razgraničenja između HVO-a i RS; HVO-a i Armije BiH; VRS i Armije BiH; u kontekstu općine Bosanski Šamac oznaka "H-z" odnosi se na selo Prud na zapadu te općine koje je 1995./96. pripalo općini Odžak (HVO); oznaka "H-i" odnosi se na sela Bazik i Domaljevac na istoku te općine koja su pripala novouspostavljenoj općini Domaljevac (HVO); oznaka "H-i-S" odnosi se na sela Brvnik i Grebnice na istoku te općine koja su se našla na liniji razdvajanja između RS i općine Domaljevac; u kontekstu općine Konjic oznaka "H-z" odnosi se na sela Došćica, Homatlje, Studenčica na zapadu te općine koja su se tijekom hrvatsko-bošnjačkog sukoba "ušla" u sklop najvećeg, hercegovačko-zapadnobosansko dijela BiH pod HVO-om; oznaka "H-i" odnosi se na sela Turija, Zabrdje, Zaslavlje na istoku te općine koja su tijekom istog sukoba oblikovala minijaturnu enklavu pod HVO-om.

3. PROVJERA PRORAČUNA:

Sarajevo [Stari Grad / s: (40) 39, 41-42,45-46 (42) 1, 3, 5-6 / s-b: (40) 43-44 / bž; Centar / b; Novi Grad / s: (mz) Dobrinja 1 / bž; Novo Sarajevo / s: (mz) Lukavica, Miljevići, Toplik / s-b: (mz) Gornji Kovačići, Vraca / bž; Ilidža / s: (mz) Grlica, Kasindo, Krupac, Vojkovići / s-b: (mz) Kotorac / bž; Vogošća / b]; Banovići / b; Banja Luka / s; Bihać / b; Bijeljina / s; Bileća / s; B. Dubica / s; B. Gradiška / s; B. Krupa / s: (62) 44 (64) 1, 21 / s-b: (62) 35 (64) 6, 9, 18, 28-29 / bž; B. Brod / h-s: (64) 41 / sž; B. Novi / s; B. Petrovac / s-b: (68) 43-44 (70) 14 / s: (70) 2 / bž; B. Šamac / h: (70) 28, 32, 44 / h-s: (70) 30, 38 / sž; B. Grahovo / h; Bratunac / s; Brčko / s: (76) 5-8, 10, 14, 16, 19, 25, 28-29, 31-33, 36, 38, 40-41, 43, 45 (78) 2-3, 6-7, 13-14 / h: (78) 11 / s-b: (76) 11, 22-23 / bž; Breza / b; Bugojno / b; Busovača / h: (82) 35, 37-39, 42 (84) 1, 4, 6, 9, 12, 14-15, 22, 27, 30-31, 33 / h-b: (82) 43 (84) 20, 32 / bž; Cazin / b; Čajniče / s; Čapljina / h; Čelinac / s; Čitluk / h; Derвента / s; Doboј / b: (96) 14, 17-18, 38 (98) 6, 9, 41 / s-b: (98) 1, 5,33 / sž; D. Vakuf / s: (100) 36 / bž; Foča / b: (102) 27, 29, 41 (104) 7, 26, 30-31, 42, 45 (106) 6-7, 13, 17, 22-23, 27, 29, 41 (108) 5, 8 / s-b: (104) 1, 13 (106) 20, 25, 28 / sž; Fojnica / h: (108) 12, 13, 17, 22, 24, 32, 39, 42, 44-45 (110) 4 / h-b: (108) 41 (110) 3 / bž; Gacko / s; Glamoč / h; Goražde / s: (116) 17, 22, 24-25, 27, 34 (118) 3-4, 6, 8, 13, 19, 25-26, 28-29, 33, 38-40 (120) 4, 6, 9, 16, 18-19, 27-29, 41, 44-45 (122) 3, 5-6, 9, 14, 16, 18, 25, 30, 32, 35, 39 (124) 3-4, 6-8, 10-11, 15-16 / s-b: (116) 21 (118) 1, 30 (120) 43 (122) 8, 23, 34 (124) 17 / bž; G. Vakuf / h: (124) 30, 32, 34, 40 (126) 3-4, 7-10, 14, 18-19, 21, 26 / h-b: (124) 35 / bž; Gračanica / s: (126) 29-30, 36-37 (128) 3, 9 / s-b: (128) 7-8 / bž; Gradačac / s: (128) 17, 19, 21, 23, 25, 34, 37-40, 42 (130) 2, 7 / s-b: (128) 26-27, 31 (130) 3 / bž; Grude / h; Hadžići / b; Han-Pijesak / b: (132) 6 / s-b: (132) 2, 4 / sž; Ilijaš / s: (36) 16, 35 / bž; Jablanica / h: (132) 14, 33, 36 / bž; Jajce / b: (134) 4, 8, 10, 18, 22, 25-27, 32, 34, 36 (136) 7, 10-11, 13 / s: (134) 7, 15, 23, 29, 35, 42, 46 / h-s: (134) 21 (136) 3 / hž; Kakanj / b; Kalesija / s: (140) 38, 41 (142) 2, 10, 12, 14-15, 23-24, 28, 30 / s-b: (142) 1, 18, 33 / bž; Kalinovik / b: (142) 42 (144) 4, 23, 25, 37 (146) 18 / s-b: (144) 2, 9, 24, 41 / sž; Kiseljak / b: (146) 21, 23, 29, 34, 36 (148) 12, 16, 27-29, 32, 34, 37, 43 (150) 2, 5-6, 8, 10 / h-b: (146) 31 (148) 18, 38 (150) 3, 11 / hž; Kladanj / s: (150) 31 / s-b: (150) 20, 40 / bž; Ključ / s: (152) 18-19, 21-23, 27, 29-30, 32-33, 35, 37, 39 (154) 16, 21-24, 27-29; (152) 24-25, 31, 34, 44 (154) 7, 26 / bž; Konjic / h: (156) 26 (158) 8 (160) 30, 40 (162) 3, 5 / s: (156) 13 / bž; Kotor Varoš / s-b: (162) 22 / sž; Kreševo / b: (164) 11, 14, 16, 18, 25, 31 / hž; Kupres / s: (166) 18, 27 / h-s: (166) 15 / hž; Laktaši / s; Livno / h; Lopare / b: (172) 3, 5, 7-10, 21, 25, 33, 35, 38-40 / sž; Lukavac / s-b: (174) 23, 44 / bž; Ljubinje / s; Ljubuški / h; Maglaj / h: (178) 17, 23, 25-27, 33, 39, 42 (180) 2,4, 6, 8, 13, 15-17, 24, 26 / s: (178) 30, 36 (180) 10, 20-21, 23, 25 / s-b: (178) 22, 24, 31 / h-s: (178) 43 (180) 1 / bž; Modriča / s; Mostar / b: (182) 9-10, 15-19, 21-23, 26, 31-32, 34-35, 37, 39, 42 (184) 2, 4-5, 8, 14, 17-18, 21 [grad Mostar / b: (mz) Brankovac, Carina, Cernica, Četvrti Jul, Donja Mahala, Luka 1, Luka 2] / s: (182) 30 (184) 20 / s-b: (182) 29 / hž; Mrkonjić Grad / h: (186) 18 / sž; Neum / h; Nevesinje / b: (190) 16 / s-b: (188) 41

(190) 2 / sŽ; *N. Travnik* / h: (190) 18, 21-22, 26, 42 (192) 8, 10-11, 18 / h-b: (192) 2, 27 / bŽ; *Odžak* / s: (192) 32, 35, 41 / hŽ; *Olovo* / s: (194) 15, 43 / s-b (194) 17, 21, 23 / bŽ; *Orašje* / s: (196) 4, 6, 11 / h-s: (196) 7 / hŽ; *Pale* / b: (38) 18, 20-21, 23, 41 (40) 19, 30 / s-b: (38) 14, 39 (40) 13, 25, 32 / sŽ; *Posušje* / h; *Prijedor* / s; *Prnjavor* / s; *Prozor* / b: (204) 19-20, 26, 36 (206) 7 / hŽ; *Rogatica* / b: (210) 40 / s-b: (206) 35 / sŽ; *Rudo* / s; *Sanski Most* / s: (216) 6, 12, 20, 25, 35, 36 (218) 7, 13, 15, 33 / s-b: (216) 15, 28-29, 34, 43 (218) 10, 19, 25-26, 30, 32 / bŽ; *Skender Vakuf* / h: (218) 41-41, 45-46 (220) 1, 3, 8-11, 14-15, 18, 20, 22-25 / sŽ; *Sokolac* / s; *Srbac* / s; *Srebrenica* / s; *Srebrenik* / b; *Stolac* / s: (232) 28-29, 32, 36, 38, 44-45 (234) 1, 7, 11-13, 15-16 / h-s: (232) 33, 37, 39-40 (234) 5 / hŽ; *Šekovići* / s-b: (236) 3 / sŽ; *Šipovo* / s; *Široki Brijeg* / h; *Teslić* / b: (240) 24 / sŽ; *Tešanj* / s: (242) 45 / s-b: (242) 3, 22, 46 / bŽ; *T. Drvar* / b: (244) 6-7, 11, 15-17, 21-22, 33, 35-36 / s: (244) 26, 28, 34 / hŽ; *Tomislavgrad* / h; *Travnik* / h: (248) 22-23, 34 (250) 7, 16, 25, 34 / h-b: (250) 30 / s-b: (248) 30, 39 / bŽ; *Trebinje* / h: (252) 18, 21, 26, 36-39 (254) 15, 18, 21, 28, 32, 36, 42-43 (256) 11, 28-29, 33, 40 (258) 3, 7-8, 11-14, 18, 23, 25, 35, 39, 41 (260) 3-4, 6-8 / h-s: (252) 19 (256) 34 (258) 4 / sŽ; *Trnovo* / s: (42) 12, 28, 32, 35-36 (244) 3, 7, 10, 18, 20-21, 23 / s-b: (44) 26 / bŽ; *Tuzla* / s-b: (262) 23 / bŽ; *Ugljevik* / b: (262) 39 (264) 5, 13, 15, 17 / s-b: (264) 2, 6, 18 / bŽ; *Vareš* / h: (264) 37 (266) 36-37 (268) 7, 14 / bŽ; *V. Kladuša* / b; *Visoko* / b; *Višegrad* / s; *Vitez* / b: (282) 12, 13, 23-25, 29-32, 35, 37, 40-41 / h-b: (282) 16, 28, 39 / hŽ; *Vlasenica* / b: (286) 37 / sŽ; *Zavidovići* / h: (288) 8, 12, 18, 23, 26, 41 (290) 10, 12 / bŽ; *Zenica* / b; *Zvornik* / b: (294) 23, 39 (296) 4, 12, 14-15 / s-b: (294) 9, 34 (296) 6, 28, 30 / sŽ; *Žepče* / b: (296) 34, 38-39, 43 (298) 11-12 / hŽ; *Živinice* / b.

OBJAŠNENJE OZNAKA I KRATICA: 1. *Sarajevo* [...] – općine koje su formirale grad Sarajevo; 2. imena naselja u *kurzivu* – općine BiH; 3. (*mz*) – mjesna zajednica; 4. nazivi iza oznake (*mz*) – nazivi mjesnih zajednica (izvor: *Stanovništvo*, 2012); 5. *h, s, b, h-s, h-b, s-b* – hrvatska, srpska, bošnjačka (muslimanska) ili podijeljena kontrola nad naseljima koja su navedena iza oznake *Ž*; 6. kad iza oznake *h, s* ili *b* te oznake *Ž* nema brojeva sva preostala naselja u pojedinoj općini bila su pod hrvatskom, srpskom ili bošnjačkom (muslimanskom) kontrolom; 7. kada se iza naziva pojedine općine nalazi samo oznaka *h, s* ili *b* cjelokupna je općina bila pod hrvatskom, srpskom ili bošnjačkom (muslimanskom) kontrolom; 8. brojevi u zagradama označavaju stranice unutar izvora kojim smo se služili prilikom izračuna [Crkvenčić-Bojić (ur.), 1995]; 9. brojevi koji slijede iza brojeva (stranica) u zagradama označavaju pod kojim se brojem unutar istog izvora nalaze pojedina naselja.

LITERATURA

- Bosna i Hercegovina – izvor nestabilnosti i prijateljski miru, ili buduća članica EU-a.* Sarajevo: Biskupska konferencija BiH. 29. svibnja 2005. Dostupno na URL <http://www.biskupija-banjaluka.org/>
- Crnkvenčić-Bojić, Jasna (ur.) (1995.) *Stanovništvo Bosne i Hercegovine – narodnosni sastav po naseljima.* Zagreb: Republika Hrvatska – Državni zavod za statistiku.
- Čekić, Smail (1994.) *Agresija na Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima 1991-1993.* Sarajevo: Ljiljan.
- Filandra, Šaćir (1998.) *Bošnjačka politika u XX. stoljeću.* Sarajevo: Sejtarija.
- Građani R BiH na privremenom radu – boravku u inostranstvu.* Sarajevo: R BiH – Državni zavod za statistiku. 1994. Dostupno na URL <http://www.fzs.ba/popis.htm>
- Ivanović, Vesna (2000.) *Raspad Jugoslavije i stvaranje Bosne i Hercegovine 1990. – 1995.* (doktorski rad). Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Izetbegović, Alija (2001.) *Sjećanja.* Sarajevo: TKD Šahinpašić.
- Lučić, Ivica (2013.) *Uzroci rata : Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine.* Zagreb: Despot infinitus.
- Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995.* Sarajevo: Istraživačko dokumentacioni centar. 2009. Dostupno na URL <http://www.idc.org.ba/index.php>
- Markotić, Ante F. (1999.) *Bosna ostaje bez svjedoka.* Mostar: Matica hrvatska.
- Mlivočević, Ivica (2011.) *Zločin s pečatom – genocid i ratni zločini bošnjačko-muslimanskih snaga nad Hrvatima BiH 1992. - 1994. godine.* Mostar: FRAM.
- Mrduljaš, Saša (2008.) "Veličina etničkih prostora u Bosni i Hercegovini (1991.) i njihova podjela po Daytonskom mirovnom ugovoru (1995.)" *Politička misao*, (45) 3-4: 221-245.
- Shrader, Charles R. (2003.) *Muslimansko-hrvatski građanski rat u Srednjoj Bosni : vojna povijest 1992-1994.* Zagreb: Golden marketing / Tehnička knjiga.
- Stanovništvo prema općinama po mjesnim zajednicama po nacionalnoj pripadnosti (popis 1991.).* Sarajevo: Federacija BiH – Federalni zavod za statistiku. Dostupno na URL http://www.fzs.ba/popis.htm#_POPIS%20STANOVNI%C5%A0TVA%201991%20I%20STARIJI
- Valenta, Anto (1991.) *Podjela Bosne i borba za cjelovitost.* Vitez: HKD Napredak.
- Vukušić, Tomo (29.03.2000.), "Hrvati u BiH između želja i mogućnosti", Split: dnevnik *Slobodna Dalmacija*. Dostupno na URL <http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20000329/podlistak.htm>

ETHNIC COMPOSITION OF AREAS UNDER CONTROL OF REPUBLIKA SRPSKA, CROATIAN DEFENCE CONCIL AND ARMY OF BOSNIA AND HERZEGOVINA ACCORDING TO CENSUS FROM 1991.

Saša Mrduljaš Ph.D.

Summary

During the war conflicts 1992-95, within the Bosnia and Herzegovina three self-governing territories were established. One under control of Republic Srpska, second under the Croatian Defence Council and third under Army of Bosnia and Herzegovina. By the end of the war in 1995 and in lesser degree in 1996, these territories were spatially changed and they were defined by size and by territorial location. Up to that time each of these territories became practically ethnic monolithic, because the members of ethnic minorities to the fullest extent escaped during the war operations, were expelled or they „voluntarily“ emigrated. What is especially important, with the restoring of peace only lesser part of them returned to their former dwelling places. In this paper we researched, according the 1991 Census, how many inhabitants lived within above mentioned territories and determined their ethnic structure. On the basis of these data we analysed by war caused ethnic and spatial changes in Bosnia and Herzegovina and on each of three territories. We also researched who „got a better deal“ through these changes. On the basis of our insight we presented estimations about ethnic preserved conditions and effectiveness of leading policies of these nations.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Croats, Serbs, Muslims/Bosniacs, war, depopulation, ethnic homogenization

